

Легенди рідного краю

Віктор СТУС

*Судний день
на Покрову*

Повість

Запоріжжя
«Дніпровський металург»
2015

ББК 84(4=Укр)6-5
С 95
УДК 81.161.2-1

Стус В. І.

С 95 Судний день на Покрову. — Запоріжжя: Дніпровський металург, 2015. — 36 с.
ISBN 978-617-573-096-6

Кожне село, кожний закуток рідного краю має свою неповторну історію. Деколи настільки багату та насичену легендами, фактами, дійовими особами, що на них не можна не звернути увагу. Вони цікаві для всіх, хто дорожить минувиною своєї малої і великої Батьківщини.

Саме про це повість «Судний день на Покрову». У ній відображені події, що розгорнулися у 1673 році на теренах сучасного Покровського району Дніпропетровщини. Вони подані на тлі битв і суспільних процесів, які відбувалися у південних регіонах України.

Знати про них дуже важливо. Адже справжній українець той, хто береже пам'ять про давнину свого роду-народу, дбає про рідну мову і культуру.

Що стосується поняття «судний день», то взагалі воно означає останній день існування світу, коли Бог судить людей. Проте є й інше тлумачення: судний день – то день води, походить від прадавнього слова «су», що означає вода, а вона завжди була перепоною, межею, рубежем чогось. Воно збереглося у тюркських мовах. Звідси походять і такі слова як судно, сутінки, сусід, супутник, сутичка, супокій, сумирний, суміжний, суміш, сулія, сура, сурина тощо. Саме таким смислом послуговується автор.

ББК 84(4=Укр)6-5

ISBN 978-617-573-096-6

© В. І. Стус, 2015
© КП “ЗМД “Дніпровський металург”, 2015

Судний день на Покрову

Повість

Над річкою Вовчою, на розлогому пагорбі, на околиці села Олександрівки – масивний сірий гранітний хрест. На ньому великим літерами викарбувано напис: «Кошовому отаману Івану Сірку від вдячних нащадків козацького роду». А поряд поміж кущиків козацького ялівцю встановили камінь з поясненням: «Пам'ятний знак встановлений 2007 р. козаками Покровського куреня КВЗН в честь переможної битви 1673 р. військом отамана Івана Сірка з татарськими загарбниками». За старим літочисленням, до «петровської» реформи, – це 7181 рік від Сотворіння Світу. Місцеві мешканці з гордістю додають, що битва відбулася 14 жовтня, на свято Покрови Пресвятої Богородиці, Оранти – захисниці Війська Запорозького Низового. Звідси й назва їхнього селища – Покровське. Воно розкинулося на суміжному березі вздовж річки Вовчої. Місцеві мешканці розповідають, що після того переможного бою західну частину слободи стали називати Сірківкою, а східну – Головківкою, на честь Костянтина Головка, сподвижника кошового отамана. У дохристиянські часи в цю пору широко відзначалося свято Покрови Матінки-Землі, то був час весіль, коли парубки накидали на дівчат покривала – так пропонувалося одруження.

А розгорталися ті події, як свідчать легенда і уява автора, так.

1

На лівому скелюватому березі вздовж річки Гайчур, що впадає у Вовчі води, на схід від Громого

кургану розкинулась козацька слобода, зимівник (нині село Новоскелювате – авт.). В ній мешкали сім'ї запорожців і самі козаки в часи між походами.

На правому пологому супіщаному березі Вовчої – ногайське поселення (тепер Чорненкове – авт.) ще з часів розпаду Золотої Орди та утворення Татар-Ханату (середина XV століття – авт.).

І що характерно – протягом багатьох десятиліть сусіди жили в мирі та злагоді. Хоч мали різні мови, звичаї, одяг, вірування. Проте їхні господарства мало чим відрізнялися. І з одного боку, і з іншого – череди корів, отари овець, кіз, табуни коней, селяни вирощували городину, ягоди, фрукти. Нерідко обмінювалися ними.

Нікого не бентежило й те, що від козацької слободи на всю округу у свята чи недільні дні вилунювали дзвони, а татарський муедзин із мечеті закликав правовірних п'ять разів на день до намазу та вигукував: «Нема Бога крім Аллаха, а Магомет – пророк його». Та все ж в обох поселеннях поблажливо стверджували, що Бог у них один, тільки в православних християн – Ісус Христос, а у ногайців – Аллах.

Так тривало із року в рік. Аж допоки турецькі султани не почали вимагати від кримських ханів постачати для Османської імперії рабів із числа, як вони казали, невірних. На це не шкодували коштів. І так сусіди християн перетворювалися на людоловів.

Але до пори до часу українців і ногайців та берегах Вовчої і Гайчуру дружні стосунки влаштовували. Частенько вони спілкувалися між собою, домовлялися про випаси для худоби. Дійшло до того, що козаки як добрих сусідів запрошували ногайців на свої свята – на Великдень, Трійцю, Різдво, Водохрещу,

Купайла. У свою чергу ногайці кликали на святкування Курбан-байраму, Наврузу, Хидирльозу тощо, пригощали кумисом, шербетом, баклавою. Це здружувало. Більшість козаків розуміли тюркську мову, а чимало ногайців – українську. До сватання не доходило, але знаки уваги та загравання до дівчат по обидва береги Вовчої помічалися.

Так і познайомилися Айдер та Ярина – на святі Івана Купала (до християнізації називалось святом Купайла – Бога родючості, добробуту, кохання, подружньої вірності, злагоди, – і відзначалося 24 червня – авт.), найвеселішому, найяскравішому святі українців. Саме у цей день люди опромінюються сонячною благодаттю, очищаються купальськими вогнем та водою. Це свято символізує весілля Бога літнього сонцестояння Купайла та Богині річок Дани. Тоді ж у вигляді опудала спалюються усі злі, темні сили, що уособлює Богиня хвороб і смерті Мара-Марена. А парубки та дівчата знайомляться, паруються і відправляються до гаїв та лісів на пошуки чарівної вогняної квітки папороті, яку запалює Бог грому і блискавки Перун. У ногайців цей день теж шанувався – його називали Судний, бо їхньою мовою су – вода.

Слобожани зібралися на березі Вовчої, яку ще називали Кобилянкою, Точиводою і навіть Овечою Водою – у засушливі роки її могли переходити й вівці. Обрали рівнинну місцину побіля броду. Усі у святкових одягах. Чоловіки у високих темних шапках, широких шароварах та вишитих сорочках, жінки теж у вишиванках, картатих спідницях та квітчастих хустках, а дівчата ще й у вінках та довгих різнобарвних стрічках, що розвівалися навіть під час ходи. Серед них і Ярина в ошатному вінкові із степових квітів.

Вона вся світилася, наче ясні сонячні промені заплуталися у тому квітковому плетінні та стрічках.

Грали музики, лунали купальські пісні, крутилися хороводи. Всюди веселий гомін, сміх, жарти – як і має бути на весіллі улюблених богів Купайла і Дани. І радість котилися руслом синьоокої річки.

Айдер з хлопцями на протилежному боці довго спостерігали за тими гуляннями. І раз-по-раз захоплено ляскали в долоні та схвально вигукували. Помітивши їх, старійшина, у якого з-під шапки над лівим вухом виглядав сивий козацький оселедець, підійшов до води, склав долоні трубкою й зично гукнув:

– Хлопці, оглани, а пливіть-но до нас! Хош кельдиниз! Раді вітати вас на нашій землі! Посвяткуйте разом з нами!

Ногайських молодиків вдруге не довелося запрошувати. Кинулися вони до човнів – і за кілька хвилин їх у своєму гурті весело стрічали молоді козаки.

– Байрамнен! Зі святом вас! – ногайці й козаки міцно потискали руки.

А вигадник Карпо, широкоплечий дебелий парубок, візьми та й дорікни:

– Чому це ви своїх дівчат, темнооких кизимок, не прихопили?

– Віра не дозволяє, – учтиво пояснив Айдер.

– Зрозуміло, боїтеся, щоб наші хлопці їх не звабили? – пожартував Карпо. – Не ображайтеся, і чиніть так, як велять звичаї.

Саме в ту пору сонце торкнулося далекого степового кряжу. І козаки у видолинку розпалили багаття, що нагадувало частинку небесного світила. А як полум'я трохи пригасло, парубки та дівчата, взявшись за руки, сміючись, почали стрибати через ко-

стрище. Те дійство вважалося найкращим засобом очищення від нечистої сили та недугів.

Айдер, як тільки ступив на козацький берег, раз же уподобав Ярину і ні-ні та й задивлявся на неї. Дівчина відчула той погляд і з-під вінка приязно усміхнулася великими синіми очима. Це зовсім спантеличило ногайця. Як же з нею познайомитися? Він шепнув на вухо Карпові:

– Дост, друже, а чи можна й мені стрибнути через вогнище?

– Очищення нікому не завадить, – здивувався той. – Запроси якусь дівчину. І якщо вона не відмовить, то стрибай заради здоров'я.

Айдер ступив до Ярини, простягнув долоню і тихо сказав:

– Я прошу тебе, гюзель, красуне, стрибнути зі мною через вогонь.

Дівчина зніяковіла. Не знала, як поведеться. Їй хотілося погодитися, та боялась пересудів. Бозна, як на це подивляться подруги. Відмовити теж не личило – негостинно. Можуть і гордючкою назвати. Вона оглянулася на гурт парубків та дівчат, наче сподівалася на їхню згоду.

– А чому б не прилучити до нашого свята ногаїв! Як-не-як сусіди, біля однієї води-су живемо! Може отак і в православну віру перетягнемо? – сміючись, пожартував Карпо. – Та стрибайте! Чому зам'ялися?!

Ярина все ще стояла розгублена.

– Джаним, прошу! – Айдер простягнув до неї обидві руки.

І те, як він щиросердо вимовив те слово, що означало «душа моя», тепло розтеклося в грудях. Вона сміливо подала ногайцю долоньку і відчула якийсь незрозумілий трепет. Таки він сподобався їй, цей

ставний, кароокій, чорновусий оглан. Айдер міцно тримав її долоню у своїй.

Вони розігналися... Пролітаючи над полум'ям, Ярина відчула, як тіло налилося могутньою силою, їй стало легко й радісно. Те ж саме відчув і Айдер. Вони так і приземлилися, не розімкнувши рук. Їм здалося, що їхній політ у парі – добрий знак на майбутнє.

Айдер, не випускаючи її долоні, перевів дихання і мовив:

– Джаним, давай ще раз полетимо, – його темні очі іскрилися, наче в них палахоктіло полум'я.

Ярина кивнула, поправила вінок.

Вони знову, тримаючись за руки, пронеслися над кострищем.

– Джаним, прошу ще раз майнути зі мною! – палко прошепотів Айдер.

І тут дівчина спинилася, залякла, пильно глянула в чорні зіниці парубка й висмикнула долоньку.

– Не можна. Якщо ми втретє стрибнемо через багаття, нас будуть вважати нареченими, – злякано відказала.

– Джаним, а з тебе була б гарна дружина, – ще схвильованіше зашепотів Айдер.

– Можливо, – засміялася вона, гадаючи, що парубок жартує. – Однак я не піду жити у твоє кой, село, а ти – до мого зимівника. Я не прийму твою віру, а ти мою, – її повні уста шелестіли, мов листва. – Я не прийму у серці звичай твого народу, а ти – мого. І що з того вийде? Бульбашки!

– Ти мені дуже подобаєшся, джаним. Я нікому не дозволю тебе образити. Вір мені! – стримуючи хвилювання, щиро говорив Айдер.

– Поживемо – побачимо, – радісно защебетала Ярина. – Дружба і любов випробовуються у біді. Чи не так?

– Ми ще побачимося. І не раз, – пообіцяв Айдер. – Я тричі на тиждень привозитиму на обмін до вашого стійбища урожай зі свого саду.

– Я буду рада тебе бачити. Корюшкендже! До зустрічі! – мовила, знову потупила погляд і сумирно відступила до юрми дівчат.

Айдер зі своїми хлопцями ще трохи поспостегігали, походили від гурту до гурту, на прощання дружно гукнули:

– Хай береже вас Аллах!

Швидко сіли у човни і попливли на суміжний берег Вовчої Води.

Айдер справді на човні річкою Гайчур тричі добрався до Скелюватого, причалував до берега, у двох корзинах на коромислі виносив на плечах на майданчик запашні абрикоси, вишні, сливи. Козачки швидко розбирали його товар, міняючи на масло, сир, сметану. Коли підходила Ярина, він, здавалося, забував про все на світі, норотив якомога більше насипати у її кошик садовини. Вона ж викладала усе назад.

– Якщо я візьму зайве, мене Бог покарає, – пояснювала. – І тебе за те, що розтринькуєш своє добро.

– Джаним, я ж від щирого серця! – Айдер знову клав ягоди і фрукти до її кошика.

І так вони бавилися, мов діти. Врешті Айдер погоджувався з її міркуваннями. Прощаючись, коли нікого не було поряд, напівжартома допитувався:

– Яринко, джаним, коли ти станеш моєю дружиною?

Вона тільки розкотисто сміялася у відповідь. Що вона могла сказати? Що він їй подобається? Одначе

цього замало. Вона навіть стрічатися з ним не може. Бо ж земляки, хоч і доброї вдачі, а таки засміють. Мовляв, серед своїх не знайшла парубка. А язики у жінок жалять дужче, ніж кропива. Та й Айдеру батьки не дозволять взяти за дружину іновірку, або, як вони кажуть, гяурку, та ще й козачку. Проте їй було приємно бачити залицяння і особливо чути його задушевне «джаним». А от друзями вони можуть бути, і ніхто їх за це не осудить. Ярина вирішила називати його просто: дост – друг.

2

Отак і жили у злагоді українські та ногайські поселення навколо Вовчих Вод. Та все тривожніші вісті до них добиралися як з України, так і з Криму, Стамбулу та Московщини.

Усобиці між гетьманами Петром Дорошенком та Михайлом Ханенком тільки роздмухували розбрат. Перший домагався автономії від Московії, покладався на турків і татар, другий тягнув Україну до Польщі. До гетьманських клейнодів рвався ставленник Москви Іван Самойлович. А щоб не допустити до обрання кошового отамана Івана Сірка, який теж претендував на булаву, полтавський полковник Федір Жученко арештував його, відправив до Москви, звідти славного кошового заслали до Тобольська. Отак самодержець розправлявся з неугодними, навіть з тими, хто йому вірно служив. Після того, як попереднього гетьмана Дем'яна Многогрішного арештовано і заслано до Сибіру, у червні 1672 року козацька рада обрала гетьманом Івана Самойловича. Від того чвари та міжусобиці в Україні не вщухли. Ситуацією скористався турецький султан Магомет IV і повів стотисячне військо яничарів (турець-

ка піхота) та спагів (турецька кіннота) на Польщу. Польський король Міхал Корибутас-Вишневецький умовив московського царя Олексія Михайловича відпустити непереможного Івана Сірка, сподіваючись, що тому вдасться дати відсіч загарбникам.

У червні 1673 року Іван Сірко повернувся на Січ і почав збирати полки проти османів та кримських татар. З усіх зимівників подалися загони вершників до Запорожжя.

Опустіло й поселення Скелювате понад річкою Гайчур. Залишилися тільки старі козаки, підлітки, жінки й дівчата. Айдер, приходячи з повними корзинами, намагався заспокоїти, розраяти Ярину. Мовляв, все владнається, минеться і повернуться їхні чоловіки. Дівчина слухала, кивала на знак згоди голівкою, а сині очі волого блискали.

– Не сумуй, джаним. Будуть ще свята у вашому й нашому краї. Ми ще з тобою і втретє перестрибнемо вогонь. Прийде час – і ти станеш моєю дружиною, – Айдер білозубо усміхався. Ярина ж з поблажливим сумом дивилася на нього.

А тут почали доходити ще страшніші новини. Іван Сірко повів запорожців на південь, здобув і зруйнував османські фортеці Очаків, Аслам, Тягиню. А потім пішов супроти татар-орди на чолі з кримським ханом Селім-Гіреєм I, який стояв під Чигирином на Черкащині.

І по один бік Вовчої Води, й по інший поселенці знали, що крайніми у тих війнах будуть вони. Як то кажуть, пани б'ються, а у простих людей чуби тріщать. Подовгу біля храмів сперечалися, розмірковували, молилися за мир та супокій. Сподівалися, що надійдуть радісні вісточки. І вони не забарилися, та не ті, на які сподівалися.

Якось ледь стемніло, до зимівника верхи на коні примчав схвильований Айдер, знайшов Ярину і швидко заговорив, змішуючи татарські й українські слова:

– До нашого села прибув чапар, гонець. Зібрав чоловіків і зачитав вимогу бея: той вимагав помститися козакам за їхні походи на татарські землі: козацькі хутори спалити, хлопців і дівчат відправити на продаж до Карасубазару та Кафи (нині Білогірськ і Феодосія в Криму – авт.). Сказано – ніяких жалощів до гяурів (не мусульман – авт.).

– А літніх людей? – Ярина стривожено притисла кулачки до грудей, згадавши про свою стареньку матір, і завмерла, чекаючи на відповідь.

– З ними велено не церемонитися, – сказав і знітився Айдер, наче соромився за своїх жорстоких єдиновірців. І тут же ще палкіше заторохтів: – Я прибув, щоб попередити тебе і твоїх земляків про небезпеку. Цієї ночі вам потрібно залишити стійбище і відправитися подалі від лиха.

– Так у нас же з матір'ю ні коня, ні воза, – зойкнула Ярина.

– У мене є кінь. Ось він. А воза, сподіваюсь, знайдемо на хуторі, – рішуче мовив Айдер. – Я проведу вас стежинами, де немає ногайських поселень.

– Сагол, спасибі! Ти справжній друг, дост! – подякувала Ярина і прожогом вискочила на вуличку, метнулася по сусідах.

Завирувало стійбище. Проте люди не кричали, не голосили, ніби знали, що доведеться залишити зимівник. Мовчки збирали пожитки в тюки та клунки. Запрягали у вози коней, волів, зганяли в череди та отари корів, овець і кіз. І за годину були готові до походу.

Айдер сказав, щоб слідували за ним. Яринину матір підсадив у візок, що надав сусіда, застріг свого огира і пішов поряд з дівчиною. Ніч видалася темна, місяць десь заспав за чорним небокраєм. До світанку втікачі були вже далеко, на півшляху до Січі, аж за річкою Терсою. (Назва Терса, якщо читати справа наліво, як заведено в арабів, пішла від тюркського «асрет», що означає «відновлення» – авт.)

– Тепер, коли ви по цей бік Асрету, я спокійний і за тебе, і за твою матінку, і за твоїх земляків. Ви у безпеці.

– Дост, а ти? Може, з нами залишишся? – Ярина з мольбою заглянула в його зіниці. В її погляді і сум, і ніжність.

– Мені треба повертатися до своїх, джаним, – важко зітхнув Айдер і опустив долу очі. – Може вдасться відмовити ногайців від неправедних вчинків. Хочеться, щоб ми, православні та мусульмани, й надалі зоставалися добрими сусідами. Адже Бог у нас один, тільки ми по-різному його називаємо. Яринко, я кохаю тебе. І хочу мати таку дружину, як ти. Я кажу правду.

– Ти мені також дорогий, – сказала й засоромилася. – Сподіваюсь, ми згодом повернемося до свого хутора й зустрінемося з тобою. Сагол, мій лицарю, – і поцілувала його в щоку.

– Я помчав, – Айдер, окрилений надією, скочив на коня і гайнув у степ.

– З Богом! – благословила його Яринина мати й перехрестила навздогін.

Ярина ще довго прислухалася до стукоту копит, що долинали з-поза кряжу.

Айдер повернувся до свого аулу, коли сонце високо підбилося над обрієм.

Перед цим заскочив до Стрільцевої могили, забрався на сторожову вежу, черкнув кресалом, підпалив куль сухої соломи і вкинув у бочку зі смолою – цього у метушні не встигли зробити старі козаки. Коли у небо почав здійматися чорний дим, швидко зліз із вежі, скочив на коня – і до броду через Вовчу. Уже в'їжджаючи в село, побачив, як задиміли й інші кургани аж за обрієм – то був сигнал для січовиків на Хортиці, тепер вони знатимуть про напад людоловів.

Уже в селі з радістю відзначив про себе, що всі ногайські чоловіки на місці. Таки тому гінцеві не вдалося змусити їх піти на козацькі хутори. Може лихо пройде стороною? Айдер уже почав було себе картати за те, що посіяв паніку в козацькому зимівнику, що довелося розлучитися з Яриною. Та раптом побачив високу хмару пилу, що здіймалася на протилежному боці Вовчої Води. Вона наближалася зі сходу, росла, клубочилася, здіймалася, наче дракон, понад степом. То був великий загін татарів і калмиків із далеких аулів. Бей, схоже, не покладався на ногайців і найняв те перекотиполе. А тим ординцям було все одно, кого громити, в'язати чи убивати. Вони заробляли тим, що грабували гяурів та продавали їх у рабство, або ж перетворювали їх на безправних ак-чора (білий раб – авт.). Айдер зрозумів, що загін прямував до Скелюватого.

За годину від козацького стійбища вздовж русла річки Гайчур, мов змії, потягнулися клуби сизо-чорного диму. То нападники палили зимник. Через деякий час піднялися темні дими й на північному заході, над сусідніми Святими хуторами.

Так ординці мстилися за поразку від війська «Урус-шайтана» (в перекладі з тюркської «руський чорт» – так вони називали Івана Сірка – авт.).

3

Надвечір великий загін паліїв-вершників, не менше півсотні, зі здобиччю, криками і свистом канчуків увірвався до Айдерового кою (те, що й аул, – село – авт.). У кожного за плечима луки і колчани зі стрілами. Біля себе вони за віжки притримували по двоє-троє підмінних коней, ставилися до них краще, ніж до людей. Поселенці їх не стрічали, просто стояли побіля своїх хатин і, хмурні та пригнічені, мовчки спостерігали. За татарами і калмиками пленталися пов'язані мотуззям бранці, змучені, побиті, були серед них і поранені. Айдер пильно, з замиранням серця вдивлявся в обличчя кожного полоненого: чи немає серед них знайомих зі Скелюватого? А може тут і Ярина?.. Слава Аллаху – нікого. Це означає, що людолови не добралися до його українських друзів. І він, Айдер, їх урятував. Парубок повеселів, аж засміявся у свої чорні вуса.

Гурт бранців підігнали поближче до берега, хльоскаючи нагаями, змусили лягти на землю. З чотирьох боків біля них походжали аскери, озброєні ятаганями та пістолями.

Айдеру подумалося, що слід би хоч когось із отих бідолах звільнити. Але як? І тут загув голос сільського глашатая:

– Наш вожак Сервер-ага, посланець і довірена особа самого Ширін-бея, повеліває усім чоловікам зібратися на мейдан на раду! Це стосується й карататар, наших селян. Всі – на мейдан! (Так тюрки називали площу, місце, де даються знання – «ме», звідси й «месія», «меса», а також українське «майдан» – авт.).

Ногайці у напівтемряві сходилися повільно, понуро човпали босими ногами порохняву вулицю. З

ними й Айдер. На мейдані під охороною чотирьох дужих аскерів (воїнів, жовнірів – авт.) на широкому плетеному кріслі сидів Сервер (у перекладі «ватажок» – авт.) і нетерпляче з застиглою зловісною усмішкою повелителя потирав долоні, чекаючи, коли нарешті зберуться мешканці аулу. Позад нього горіли великі смолоскипи, світло від них падало не стільки на Сервера, як на поселенців, – щоб вони всі були на виду, мало що комусь у голову стукне.

– Так от, високоповажні аксакали і всі піддани великого хана Селім-Герая, ми прийшли сюди, щоб визволити вас від козацької неволі! – у щільній тиші голос Сервера гримів, ніби шабля об залізо, різко й надривно. – Нам повезло! Ми захопили чималий ясир! Завтра поженемо тих гяурів до Криму! То буде наша помста Урус-шайтану! Ми продамо його одновірців та земляків або ж отримаємо за них великий бакшиш! Чоловіків відправимо на галери! А українські красуні стануть наложницями правовірних! Аллах акбар! («Аллах великий!» – авт.)

Чоловіки мали б, як ведеться, дружно підтримати той клич ватажка. Але почулися лише поодинокі вигуки, та й ті якісь мляві, глухі. Сервер це запримітив, спроквола піднявся з крісла й істерично закричав:

– Бачу, ви, тати, не раді нашому приходу! З'якшалися з гяурами! Аллах вас покарає! Та я не про це! Мені стало відомо, що один із вас попередив невірних про наш прихід! І цей зрадник отут, серед вас! (Татами південно-бережні кримські татари називали ногайців – авт.).

– Такого не може бути! – зашуміли аксакали.

– Тоді чому ж отой козацький аул побіля скель виявився пустим? Там ні гяурів, ні скотини, ні коней! Як це розуміти? – Сервер зі злості брызжав слиною.

– У нас усі віддані Аллаху і великому хану Селім-Гераю! – спокійно сказав старійшина Смаїл-ефенді, прагнучи своєю розважливістю утихомирити гоноровитого вожака. Погладжуючи довгу сиву бороду, ступив поперед гурту, зіперся на клюку.

– Змовилися! За це я вас, нікчемні тати, покараю іменем Аллаха! За те, що ви дозволили гяурам утекти, я накладаю на вас данину, – Сервер клацнув пальцями і йому подали полив'яний глечик. – Так от, до ранку ця посудина має наповнитися золотом і сріблом. Це буде ваша плата за відступництво. Ясно?

– Шановний, та де ж ми, бідаки, наберемо стільки коштовностей? – розвів руками Смаїл-ефенді. Гурт чоловіків невдоволено загудів.

– А це мене не стосується? Треба було у невірних відібрати! Не захотіли? Тепер розплачуйтеся! – злорадствував Сервер. Схоже, знущання над людьми викликало в ньому неабияке задоволення. – І знайте: якщо до сходу сонця не наповните глечик, я у завдаток заберу ваших підлітків до султанського сералю, і там з них виховують яничарів чи спагів. А дехто з вас може й без башки зостатись. Аллах акбар! А тепер розійдіться! І знайте, ми ще не раз сюди повернемося! І не потерпимо непослуху! А гяурів виженемо з цієї землі!

Айдер зрозумів, що земляки потрапили у велику халепу саме через нього. Знав, і те, що навряд чи вони назбирають стільки золота та срібла. Порятувати їх може лише одне – треба завадити Серверу і його поплічникам. І прийшов здогад – налякати козаками! Та так, щоб у того клятого Сервера жилки тряслися від страху. Але як? Адже запорожців поблизу немає, вони в далеких походах. Небажані гості швидко розкусять ту хитрість і ще дужче знавіснюють.

Залишається одне – передати бранцям ножі. Якщо вони звільняться від пут, то повстануть. І тоді... Просто так підкинути бранцям ножі навряд чи вдасться. Аскери помітять і ще ліпше пильнуватимуть.

Він подався у свій двір. У повітці на полиці взяв чотири невеликі ножі, поклав на дно великого дерев'яного цебра, вкинув туди й дубовий ківшик. Та й подався мимо полонених до річки. Звідти, з пітьми, долинав жіночий тихий журливий спів. Він розтікався між тьмяними берегами Вовчі і гаснув у темних очеретах:

«Зажурилась Україна, що ніде прожити:

Витоптала орда кіньми маленькїї діти.

Ой маленьких витоптала, великих забрала,

Назад руки постягала, під хана погнала».

Після брала за живе. Проходячи повз бранців, Айдер почув надсадне:

– Води! Дайте води! Благаю!

Аскери, лякаючи полонених, хльоскали канчуками над їхніми головами. Та мольба не змовкала:

– Води! Будьте людьми – дайте хоч крапельночку!

– Я б міг їм принести води, – звернувся Айдер до охоронців. – Хіба вам приємно слухати оті стогони? А криниця тут, поряд.

– Ще чого?! Цим гяурам, як і вівцям, досить річкової! Вони й за це мусять нам дякувати! – гримнув аскер.

– То я миттю! – Айдер кинувся до берега, забрів по коліна, зачерпнув чистої нескаламученої води і швидко поніс полоненим. Охоронці не перешкоджали. Айдер поставив перед бранцями цебер і, нахилившись над лежачими чоловіками, прошепотів:

– Там на дні ножі!

А, повернувшись до аскерів, сказав:

– Я пізніше заберу цебер і ківш.

Опівночі біля річки почувся глуха метушня. До того часу козаки непомітно порозрізали один одному мотузки на руках і з Айдеровими ножами накинулися на напівсонних вартових, роззброїли, позв'язували, заткнули роти ганчірками. Дівчатам і жінкам теж поперетинали налігачі і наказали:

– Мерщій бредіть на той бік річки!

Жінки, мовчки схопивши на руки дітей, метнулися за очерети й тихо побрели через Вовчу. Козаки, мов привиди, ховаючись за деревами, посунули від річки у бік аулу.

Айдер же біг вуличкою і, ховаючись за вишнями та кущами, щосили горланив:

– Козаки! Козаки в аулі! Рятуйтеся!

У стійбищі здійнялася паніка. Сервер, не розібравшись, що діється навколо, спросоння скомандував:

– Аскери, на коней! За мною!

І за кілька хвилин, лаючись, нападники подалися в укутаний темрявою степ. Скоро затих перестук копит їхніх коней. Засапаний Айдер гулко видихнув з полегшенням.

Козаки знайшли свого спасителя неподалік від його хижі і щиро дякували.

– Який же ти кмітливий! І як насмілився піти проти одновірців? – спитав кремезний козарлюга, назвавшись Гнатом.

– Одновірці – ті, хто шанує Бога і виконує його заповіді, – відповів Айдер. – А це грабіжники з великої дороги. У них бог – золото. Ми десятиліттями жили у злагоді з українцями як добрими сусідами. І, як на те буде воля Аллаха, то мирно житимемо і в прийдешні дні.

Козарлюга міцно обійняв Айдера і запропонував:

– Ходімо з нами! Нам такі лицарі потрібні.

– Ні, я залишуся зі своїм народом! – з гордістю відповів Айдер.

– Тобі видніше. Втім, так має й бути! – Гнат поплескав його по плечах. – А з цими що робити? – кивнув убік пов'язаних людоловів.

– Треба їх відпустити! Щоб нам не помстилися їхні родичі. Отам в садку їхні коні. Нехай доганяють своїх! Ви тільки їх сильніше нажахайте! – попросив Айдер.

Козаки на ходу потиснули його руку і швиденько побігли до Вовчої Води.

– Урус-шайтан йде в аул! Мерщій на коней і тікайте! – козаки порозрізали вірьовки і заулюлюкали, засвистіли вслід аскерам, які, витягуючи на ходу кляпи, спотикаючись подалися до своїх коней. Козаки ж ще кілька разів свиснули і кинулися в річку – на тому березі на них чекали жінки та дітлахи. Треба було поспішати, адже людолови могли й повернутися. І тоді біди не уникнути.

Ногайці в аулі теж раділи такому повороту подій і, скупчившись на майдані, слали славлення Аллаху. Наступного дня, заспокоївшись, як і напередодні, турботливо хазяйнували у своїх обійстях, доглядали за скотиною та птицею, бахчами і бостанами (садами й городами – авт.).

4

Так минуло красне літечко, настала золотава осінь. Вже скоро й свято Покрови Пресвятої Богородиці.

Ярина отут, на березі тихоплинної Терси, все частіше згадувала Айдера. Вона вже дізналася, що його ім'я перекладається як «лев». Ще й подумала, що на царя звірів він не схожий, а от благородством

таки вдався. Не спадав з думки той ногайський парубок. Та ще й мати раз-по-раз нагадувала:

– Як же там наш рятівник? Чи здоровий? Чи живий? Ох, які страшні часи настали.

– От заспокоїться Дикий степ і повернемося ми до свого хутора, – піддакувала їй донька.

– Гай-гай, коли ж то буде? Чи й доживу? Бачиш, що у світі твориться. Тільки й чутно – то в однім краю людологи українців забрали, то в іншому. Не за Божими законами живуть люди. Буде й на них кара небесна, – бідкалася мати, сидючи біля землянки.

А Ярині вже вкотре пригадався сон. Знову здригнулася... Буцімто вона з Айдером стрибала через вогнище – як і тоді, на Івана Купала. Вони, взявшись за руки, розігналися. І полетіли високо-високо – до самого неба. Їм було так хороше, так любо. Широкий степ слався під ними у блакитну далеч.

– Джаним, нарешті моя мрія здійснилася – я з тобою втретє перестрибую вогонь! – радісно крикнув Айдер.

Та раптом де не візьмись коршак. Каменем ударився в їхні руки – і вони розімкнулися. Айдер почав падати прямо на кострище. Ярина намагалася його догнати, відсмикнути і не встигла... Айдер упав у високе полум'я... І в ту ж мить його не стало...

Ярина знову, як і після нічного сну, спустилася до Терси, опустила долоні у воду, ніби сподівалася, що вона змиє оте наслання. І тихцем мріяла, що вони з Айдером таки майнуть втретє через купальське полум'я. Пошепки тричі промовила молитву «Отче наш», перехрестилася. І їй здалося, що Бог прийняв її мольбу – а, значить, усе буде гаразд і у неї, і в Айдера, і в усіх її земляків.

Оглянулась. За спиною біля входу до землянки сиділа матінка, сумна та невесела. Обіруч вздовж глинистого берега річки витяглися такі ж землянки сусідів. А далі під шатром густих дерев за огорожею худоба. А що робити втікачам? Може доведеться тут і зимувати. Хоча у всіх настрій – повернутися до свого зимівника на скелюватому плато над річкою Гайчур. Вони ще не знали, що їхні хати спалили людологи.

5

А з Криму долинали невтішні вісті – хан один за одним відправляв на Лівобережжя загони людоловів. Схоже, збирався до холодів узяти в ясир якомога більше українців і заробити на них чималі кошти. Ті загони безпечно і навіть нахабно простували Муравським шляхом, який не перетинав степові ріки і вів по західному краю Донецького кряжу все вище й вище (сягав земель сучасних Харківської, Білгородської областей і навіть Московії – авт.). Від нього, наче зграї голодних вовків, ризкали увсебіч, шукаючи здобич. І поверталися з живим «товаром». На чужому горі багатіли ординці та турки-османи. І нікому було їх спинити. Кошовий отаман Іван Сірко з козацькими кошами застряг у битвах з бусурманами в чужих краях і ніяк не міг вирватися з того воєнного коловороту.

Все частіше палали вогнища на курганах, попереджаючи січовиків про напади ворогів. Українські громади споряджали гінців на Січ до Івана Сірка з мольбами врятувати та визволити. І таки, як кажуть, достукалися.

Кошовий очолив один великий загін, інший – доручив курінному Кості Головку. А ще відправив посильного до козацької фортеці-порту Кодак (су-

часні Кайдаки, на території села Старі Кодаци, що по течії Славути на десяток кілометрів нижче Дніпропетровська – авт.).

Іван Сірко сподівався не тільки перехопити бурсурманів на Муравському чи Кальміюському шляхах, дати бій загарбникам, а й піти на Озівське море (нині Азовське – авт.) та провчити кримського хана Селім-Герая, а, може, і самого османського володаря. Для цього вимагав спорядити флотилію козацьких чайок (човни, видовбані з великих цільних дерев, могли вмещати від 20 до 70 воїнів – авт.). І доки він з військом добиратиметься від Січі сушею, чайки мають піднятися річкою Вовчими Водами (За старими підручниками з географії до 50-х років минулого століття Вовча вважалася річкою першого порядку і впадала не в Самару, а безпосередньо в Дніпро, мала довжину 418 кілометрів – авт.). А далі, якщо знадобиться, суходолом перетягнуть волоками до Кальміюсу чи Міюсу, звідти за течією вони спустяться до Озівського моря. А затим через Керченську протоку можуть вийти на простори Чорного моря. Так козаки робили багато разів. Це й був так званий Солоний шлях, мабуть, тому, що вимагав багато солоного поту. Кошовий через гінця попереджав, що цей похід слід тримати у суворій таїні – аби напасти на ворога зненацька, відбити ясир, визволити українців.

Розвідка пластунів, Велике Вухо, доповіла, що на пологому березі Вовчої там, де в неї впадає річка Гайчур, побіля ногайського аулу на перепочинок отаборилися ординці – загін чималенький, до тисячі шабель. В його обозі багацько бранців-українців.

Надвечір за кілька верст до Вовчої Води у видолинку Сірко зібрав старшинську раду.

– Можна б ударити по супротивнику сходу, – розмірковував, сидячи на повсті, Сірко, втомлений довгим переходом. Роки та постійні злигодні, висилка до Сибіру далися взнаки. Вже й оселедець за лівим вухом геть посивів. – Але це, хлопці, ризиковано. Ординці швидкі на розправу – можуть постраждати наші браття та сестри. Треба продумати, як відокремити бранців від татар-орди. Є якісь думки?

– Слід діждатися ночі та сотворити в їхньому таборі добрячий переполох, – сказав Головка, ще молодий, широкоплечий, чорновусий, відчайдушний курінний. – І як оті псяюри заметаються, раптово навалитися на них усією силою.

– Воно то так, одначе, як це учинити? – Сірко обвів важким поглядом побратимів.

– Є одна думка, – обізвався завжди мовчазний ватажок загону пластунів Гнат, лежачи на боку. – Варто залучити до цього місцевих мешканців. Їм у поміч направити козаків, які знають ногайську мову. Це, сподіваюсь, не викличе підозри у грабіжників.

Головка махнув на нього рукою і невдоволено забурчав:

– Марна затія. Тільки наших хлопців підставимо. Мусульманин не піде проти мусульманина.

– Але ж вони мають розуміти: якщо підтримають нас, то зможуть і надалі спокійно жити у цьому краю. А ні – доведеться їм відправлятися разом з тими зайдами. То буде їхній вибір, – стояв на своєму Гнат.

– Непевна то справа, Іване Дмитровичу, – не погоджувався Головка. – Ногайці заради власної вигоди здатні на всілякі пакості. Не вірю я їм і все! Як на мене, треба взяти тих людоловів з обох боків у кліщі і розчавити, як стоногу сколопендру!

Запала тиша. Всі чекали, що скаже Сірко. Його слово незаперечне. Бо ж це кошовий, який виграв понад півсотні битв і жодної не програв. Мабуть тому, що він характерник, чародій, кажуть, він здатен перевтілюватися у сіроманця. Тому й прізвище у нього – Сірко.

– Братове, мені б не хотілося зайвих жертв, – не поспіхом розмірковував Сірко. І так ми цьогоріч понесли великі втрати у битвах з бусурманами. І тут стояти нам не з руки. У Гната слухна думка. Зробимо так. Кіш Головка завтра зайде у тил ординців зі сходу. Зрозуміло, зумисно виявить себе. І спиниться. Татари заметушаться. Бранці, звісно, заважатимуть їм оборонятися. І тут наші пластуни, ті, що знають тюркську мову, разом із добровольцями ногайського аулу запропонують свої послуги – візьмуть на себе охорону ясиру, відведуть його, скажімо, до річки, подалі від сутички. А тоді й ми вдаримо з цього берега, відріжемо ординців від ясиру та поженемо світ за очі. А як буде потреба, то й козаки на чайках пособлять. Вони скоро тут будуть.

6

Айдер не знаходив собі місця. Він дізнався, що цього разу до ясиру потрапила і Ярина з матір'ю та інші мешканці Склеюватого. Таки людолови добралися й до Терси.

Заради Ярини він був готовий на все, аби лиш її визволити. Аж тут нагодився з десяток запорожців, підійшли прямо до його двору. Схоже, загодя знали, до кого звертатися. Спочатку Айдер подумав, що то люди Сервера: у ногайській одежі, говорили татарською, проте поводитися якось дивно – насторожено, раз-по-раз роззиралися навколо, наче чогось

остерігалися. Рукою покликали до себе. Спочатку розпитували, як мешканці аулу налаштовані щодо гостей із Криму. А кремезний вусань притишено сказав:

– Кошовий отаман Іван Сірко просив передати: якщо мешканці аулу допоможуть визволити бранців, то вони й надалі зможуть спокійно жити отут, понад Вовчою.

Айдер не чекав такої відвертості. На мить здивовано заляк, швидко оговтався і щиро відповів:

– Ми з українцями до цього ладили. Сподіваюсь, житимемо в мирі й поготів.

– Але сьогодні ваші недавні сусіди в полоні. Їх поженуть на продаж. А ви так спокійно на це дивитиметесь?

– Я і дехто з моїх друзів готові чимось допомогти у їхньому визволенні. Тільки як?

Перевдягнені козаки розказали про свої наміри. Домовилися, як будуть діяти. Айдер прихопив десяток монет, що назбирав протягом двох років, продаючи городину та садовину, і подався до зеленого намету татарського ватажка Сервера. Позад нього насторожено простували запорожці у ногайській одежі, нишком роздивляючись що й до чого. Охоронці заступили їм путь.

– Ви куди?

– Хочу поторгуватися, – усміхнувся Айдер.

– Тут тобі не базар.

– Але ж пропоную викуп за одну бранку. Вам же буде менше з нею мороки на зворотній дорозі.

– І за кого ж ти хочеш розщедритися? – хихикали стражники.

– Он за ту дівчину, у квітчастому платкові – вона отам на возі, – показав пальцем.

– За таку не вистачить усього золота, що є у вашому аулі.

– Це ж чому?

– Е-е, така красуня безцінна. Сервер-ага каже, що вона може стати прикрасою гарему не тільки хана, а й султана. За неї дадуть багато золота. Дуже багато. Куди тобі, голодранцю, до такої, – відверто потішалися стражники.

Молодики, які спинилися за кілька кроків від Айдера, напружено дослухалися до тієї розмови.

Аж тут на сході за пагорбом пролунало кілька пострілів з мушкетів. Біля намету зчинився шарварок. Відкинувши полог шатра, вискочив ватажок людовів – все той же лиховісний Сервер.

– Що за гамір? – гаркнув.

– У нашому тилу неждано-негадано об'явився великий загін козаків. І як змогли так непомітно підібратися – хтозна. Навіть варта не чула, – уклінно пояснив радник. – Схоже, збираються відбити ясир.

– Проспала ваша варта! – вирячився Сервер. – Пізніше я з цим розберуся. А зараз ясир слід відвести подалі звідси. А всім – до бою! – гукнув Сервер.

– Я знаю таку місцину, де можна сховати бранців, – там їх ніхто не знайде! – гукнув Айдер через плечі охоронців. – Я та он ті оглани, готові прислужитися великому хану і тобі, ясновельможний. У нас і зброя є, – показав на кинджал при боці.

Сервер презирнувся з радником, ніби питав: погоджуємося? Той підозріло окинув очима Айдера, ніби хотів переконатися у його щирих намірах.

– Ану поклич отих татів! – наказав Сервер.

Айдер махнув рукою. За мить молодики вже стояли перед Сервером з виглядом відданості та рішучості.

– Якщо надійно сховаєте ясир, доки ми переб'ємо козаків, я вам щедро віддячу – дам по жмені золота. А якщо не збережете – башка з плечей. Пристаєте на таку угоду?

– Ми життя не пошкодуємо заради доброї справи! – дружно гаркнули молодики, маючи на думці своє.

Сервер позвав високого, сухорлявого, аж почорнілого від сонячної засмаги здорованя з пістолем за поясом, ятаганом при боці і нагаєм у кулаці. Видно, він керував вартовими над ясиром.

– Бери десяток своїх церберів і оцих огланів. Вони покажуть надійне місце, де бранці зможуть пересидіти колотнечу. Особливо пильуйте за отією дівчиною у квітчастому платку – то коштовна річ.

– Ясно, – глухо бовкнув здоровань, прижмурившись, прискіпливо оглядав прибульців.

– Решта твоїх аскерів нехай готується до бою! – розпорядився Сервер. – Ох, і насиплемо ми цього разу перцю запорожцям на хвості! – додав само впевнено.

Здоровань grimнув на все горло:

– Піднімайте гяурів! І ведіть їх за цими огланами!

Охоронці канчуками щосили почали шмагати полонених чоловіків, обсипаючи їх принизливими лайками. Валка бранців рушила вниз мимо аулу уздовж Вовчої Води до поодиноких старих верб та густих високих заростей шелюгів з уже пожовклим золотавим листям. (Нині це урочище з великим гаєм має назву «Ярина» - авт.).

Айдер теж покрикував для годиться:

– Тез-тез! Швидше! Швидше!

А порівнявшись із возом, де сиділа Ярина, швидко зашепотів:

– Я визволю тебе, джаним. Бо я тебе кохаю. Ти мені дорожча за життя, – і спитав весело: – Ти станеш моєю дружиною?

Дівчина злякано сіпнула. А впізнавши Айдера, радо заусміхалася, чи не вперше за час полону, і ледь чутно відповіла:

– Як я рада тебе бачити, дост! – і додала сором'язливо: – А ти ще не передумав?

– Ти мені день і ніч із голови не виходиш, джаним. Ти в моєму серці.

Та в цю мить Айдер закримітив здорованя, що наближався, і подався вперед валки. Ще за кілька хвилин бранці спинилися в шелюгах.

З-поза пагорба долинув перестук копит і пальба з рушниць – то зі сходу пішов у наступ кіш Головка. Для Айдера і його хлопців постріли стали сигналом. Козаки, що були перевдягнені в ногайську одіж, кинулися на охоронців. Аскери не сподівалися на таке віроломство, розгублено відбивалися. Та за хвилину частина їх уже валялася на землі. Декотрі кинулися навтьоки у зарості шелюгів. Айдер теж напав на одного з аскерів. Щоправда надто невміло розмахував кинджалом перед досвідченим вояком. Бо ж до цих пір жодного разу не піднімав зброю на людину. Вважав великим гріхом – убити навіть ворога. А тут як не-як єдиновірець.

Охоронець, видно, зрозумів його стан. Вильнувши вбік, спритно перехопив ятаган у ліву долоню і щосили штрикнув Айдера у груди. Сам же хотів було кинутися у шелюги. Та не встиг. Чиясь вправна рука метнула ніж – і він глибоко увійшов аскеру під лопатку. Той так і впав лицем униз.

Ярина, спостерігаючи за тією кривавою сутичкою, тремтіла від жаху, наче листя верби на вітрі.

І, коли побачила, як упав Айдер, скочила з воза та мерщій до нього. Стягла з голови платок, приклала до його кривавої рани. З її очей котилися великі сльозини розпачу і жалю.

– Джаним, відкрий очі. Глянь, це я, Ярина. Джаним, потерпи трішки, – ридала над ним і без упину повторювала його улюблене і таке приємне слово «джаним».

Він справді поволі розтулив повіки. В його горлі щось клекотало. Він тихо-тихо прошелестів, мов листя, що падало з верби:

– Пам'ятаєш той судний день – день води на свято Купайла? Ми ще стрибнемо з тобою втретє через вогонь. Якщо не в цьому житті, то в наступному, моя добра джаним, моя гузель. Ти чуєш?

– Чую, милий! Чую! Так і станеться! Буде у нашому краї свято! Сьогодні ж Покрова Пресвятої Богородиці. Вона укриє нас від лиха, – і затихла, ковтаючи рясні сльози.

Айдер мовчав. Тільки дивився широко відкритими карими очима. І не зрозуміло, чи на Ярину, чи у вічність блакитного неба без жодної хмаринки...

7

А в той час вершники Івана Сірка вискочили з-поза пагорба і, оголивши шаблі, кинулися до броду через Вовчу. Над ними розвівалися малинові хоругви. Коні шугнули у воду, розбивали її грудьми, фиркали, наче раділи прохолоді. На протилежному пологому березі козаки, виставивши наперед довжелезні піки, вклинилися між ординцями й полоненими, затято тіснили ворогів подалі від річки у багряно-сірий степ. І лунало над Вовчою: «З нами Покрова Пресвятої Богородиці!», «Браття-

православні! З нами Слава!» (малася на увазі до-християнська Богиня перемоги Слава – авт.). А ще гриміло – віковічне «Ура-а!» (в українців, нащадків аріїв-сонцепоклонників, воно з давніх-давен означало: «Йдемо із Землі Ур до Сонця Ра!» – авт.).

І всюди брязкіт шабель та ятаганів, крики, стогін і прокльони поранених, іржання схарапуджених коней. Земля двигтіла на полі бою, здавалося, от-от розверзеться і поглине вояків. Сонце то ховалося, то знову виходило з-поза кучкуватих хмарин. І раптом на їхньому тлі проявився легкий блідо-голубий образ Пресвятої Богоматері з широким, до крайків неба покровом.

Ординці, певно, теж це помітили і зрозуміли – козаки під її охороною. А тому час якомога швидше утікати, інакше всі поляжуть на цьому косогорі біля Вовчої Води. Їм було уже не до ясиру. І навіть не до поранених та забитих. На них наступав сам Урусшайтан з військом! Вони чули його громоголосе:

– Гей, нумо, браття! Биймо бусурманів!

Ватажок людоловів щось несамовито крикнув і першим подався у степ, за ним і його поріділе військо. Уже без запасних коней, що злякано збилися у табунець. Козацькі вершники подалися слідом, довго їх переслідували степами та балками. Спинилися аж на високому березі річки Гайчур (на сучасній Гуляйпільщині, де нині село Нове Запоріжжя – авт.). Далі було ризиковано, можна потрапити в ординську пастку. Запорожці на зморених конях повільно потрюхикали назад до своїх.

Ярина, хитаючись від безсилля й горя, пленталася позаду воза, на якому лежав Айдер. Нашорошені бики понуро простували до ногайського аулу. Ярина збиралася попросити аксакалів, щоб вони розпоря-

дилися поховати свого доста, цього відчайдушного сміливця, як і належить, за мусульманським звичаєм. Старійшини саме на майдані бесідували з Сірком та Головком. Вона лише почула:

– Від імені громади просимо не руйнувати наш аул. Ми ні в чому не винні. Наші мешканці ніколи не займалися ловами людей. Ми завжди в мирі жили з українцями.

Сірко підозріло оглядав гурт аксакалів. Він ще не вичах після бою. У ньому нуртувала злоба на ординців, навіть оцих, які стоять перед ним і виправдовуються.

І тут пролунав охриплий дівочий голос:

– Аксакали кажуть правду. Мешканці нашого хутора і їхнього аулу справді ніколи не ворогували. А оцей оглан Айдер сьогодні допоміг врятувати бранців від розправи. І загинув від руки підступного людолова.

Сірко, Головка і всі, хто був на майдані, різко повернули голови у бік Ярини.

– Я прошу, кошовий отамане, батьку наш, зважати на прохання старійшин. А від себе благаю поховати цього хлопця як героя, – сказала й схилилася, схилюючи, над возом.

– Батьку, цей хлопець дуже нам допоміг у порятунку полонених, – озвався один із козаків, ще в ногайському вбранні (це їх напередодні битви Сірко направив у ворожий стан).

Ця розмова й вирішила долю аула та його мешканців.

– Хай так і буде, – похмуро муркнув Сірко, його погляд потеплів. – За добро ми завжди платимо добром. Ніхто ваше село не чіпатиме. Дякуйте оцьому хлопцеві, – очима показав на Айдера.

Сірко наблизився до воза, глянув на обличчя убитого, зняв шапку. Те саме зробили й інші козаки, віддаючи шану ногайцю. Ярина залилася слізьми.

Трохи згодом до Сірка підійшов Смаїл-ефенді, зашепелявив розсудливо:

– Отамане, ми розуміємо, що нам у цих краях довго затримуватися не можна. Якщо не ваші козаки нас поб'ють, так вояки з московського улусу. І кримські татари нам після цього мститимуть. Жорстоко мститимуть. Не буде нам супокою. Тож дозволь нам, отамане, перезимувати тут, а навесні ми рушимо кудись подалі від цього місця, що стоїть на перехресті праведних і неправедних шляхів.

Сірко уважно вислухав і кивнув головою.

– Ти правий, аксакале. Що ж, зимуйте. Та не забувайте: не ми розв'язали цю війну, а ваші ненаситні правителі. Це вони прагнуть розбагатіти на нашому горі. Але я певен, що їх покарає Творець. З нами – Пресвята Богородиця! – Сірко натягнув шапку і додав: – А своїх загиблих одновірців, хоч вони й злочинці, поховайте за своїм обрядом.

– Сагол. Дякую. Аллах все бачить. За гріхи доведеться відповідати перед ним кожному особисто, – учтиво погодився Смаїл-ефенді.

Сірко відійшов і покликав Головка:

– Збирай військо. Місцеві козаки можуть зостатися. Поранених – під їхню опіку. Тут у них клопоту – непочатий край. Залиш їм ординських коней – знадобляться у господарстві. Нам же не можна довго затримуватися. Вирушаймо на Озів. Сьогодні запорожцям благоволить Пресвята Богородиця. Ми під її надійним покровом. Тож і слобода, яка тут невдовзі з'явиться, зватиметься Покровською. Сподіваюсь на це.

Невдовзі коші Сірка і Головка рушили на схід. Вовчою пропливли козацькі чайки, хлюпаючи довгими веслами по воді, в якій відбивалися голубі небеса та візерунчаті обриси високих дерев, роззолочених осінню. А разом з запорожцями, віддаляючись, стоголосо лунала пісня:

«Ой на горі та жінці жнуть,
А попід горою,
Яром-долиною
Козаки йдуть.
Гей, долиною,
Гей, широкою,
Козаки йдуть»...

Із замиранням серця слухала ту задушевну пісню Ярина, а біля неї десятки людей – запорожців, жінок, дівчат, підлітків. То була пісня визволення, надії на захист і краще життя.

А через якийсь час сюди, на свободні землі, прибуло кілька валок із мешканцями навколишніх сіл, яким теж довелося колись втікати. Люди на пологій горбині, що спускалася до Вовчої Води, облаштовувалися, як могли, – ставили намети, зводили дерев'яні халупи, рили землянки. Поспішали. Адже після Покрови можливі похолодання.

Ярина теж надумала тут звести хоча б малесеньку хатинку для себе та матері. Їй допомагали козаки. Особливо старався Карпо. Прийшли й ногайські молодики, друзі Айдера, поприносили колоди, дошки, хмиз, глину. З усього того козаки й ногайці разом звели каркас, переплели вербовою лозою, обмазали шаром глини. І, коли вже хатинка була готова, один із ногайців сказав:

– Хай ця хата залишиться пам'яткою про нашого спільного друга – чесного й відважного Айдера. А також буде нагадуванням про дружбу наших поселень.

Ярина, почувши те, подякувала за турботу і краєм хустки нишком витерла зі щік непрошені сльози. А її матінка перед входом до хатини довго низько кланялася будівничим у пояс та примовляла щиросердо:

– Хай вас Бог береже, дітоньки!

Розчулений Карпо повагом підійшов до Ярини, накинув на її тремкі плечі свою сірячину, пригорнув і розважливо мовив:

– Яринко, друзів завжди слід пам'ятати. Вони – в нашому серці. Але життя продовжується. Воно, як і наша Вовча, тече невпинно. Тут, у Покровській слободі, житимемо ми і наші діти, онуки, правнуки. Сподіваюсь, щасливо. А ми, козаки, постараємося, щоб так і було.

Ярина притихла і, коли він замовк, лагідно попросила:

– Продовжуй, продовжуй. Ти так гарно говориш.

*21 березня 2015 (7523) року,
День весняного рівнодення, Великдень.
м.Сімферополь – смт. Покровське,
Дніпропетровщина.*

Літературно-художнє видання

Віктор Іванович Стус

Судний день на Покрову

повість

Літкоректор *Микола Калінін*
Комп'ютерна верстка: *А. Т. Сидоренко*
На обкладинці репродукція
картини художника *Мирослава Добрянського*

Автор висловлює подяку директору Покровського районного історико-краєзнавчого музею Тетяні Перерві, краєзнавцям Геннадію Мицику та Володимирі Процану, мешканцям смт. Покровського Борису Іващенко і Людмилі Самохліб.

Підписано до друку 23.04.2015 р. Формат 84x108^{1/32}
Папір офсетний. Гарнітура Georgia. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. . Умовн. фарбовідб. .
Тираж 100 прим. Зам. 1066.

Комунальне підприємство
“Запорізька міська друкарня “Дніпровський металург”.
69057, м. Запоріжжя, вул. Антенна, 4.
Тел.: 34-13-30.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 1909 від 18.08. 2004 р.